

Mindehhez a helyi lehetőségek és az adekvát módszerek megtalálására van szükség. Kutató munkámban többirányú vizsgálatot végeztem a pályaválasztást segítő tanórai és tanórán kívüli lehetőségek és módszerek feltárására vonatkozóan. Közülük most csupán egy részterületet, a szakkört említettem, mint a munkára nevelés egyik lehetséges műhelyét, amely modellt nyújthat az érdeklődésen alapuló, önként vállalt, önálló ismeretszerző, kutató, feldolgozó, konstruáló, alkotó munkák végzéséhez, a tehetségek kibontakozásához.

POLLÁK RICHÁRD-RÉVFFY TIVADARNÉ-GRÜNFELDER JÁNOSNÉ-
DR. REGÓS JÁNOSNÉ
Baja

A szerb-horvát és az orosz nyelv egymásrahatása az általános iskolai nyelvoktatás kezdő szakaszában

Amióta nyelvoktatás folyik, azóta felmerült a különböző nyelvek egybevetésének, a különbségek vizsgálatának kérdése is; igaz, kezdetben inkább „ösztönösen”, mostanában azonban egyre gyakrabban a tudományos kutatás igényével. „A kontrasztív kutatások végső elméleti célja az, hogy megállapítsa azokat az elveket, amelyek lehetővé teszik, hogy előre lássuk és megmagyarázzuk az idegen nyelv elsajátításának jellemzőit a tanulóktól már ismert és az elsajátítani kívánt nyelv szerkezetének összevetése alapján.” (Dezső László)

Ha az alap- és célrendszer struktúrája megegyezik, a korábban elsajátított nyelv pozitívan befolyásolhatja a célnyelv elsajátítását.

A kontrasztív nyelvészeti kutatásnak a rokon nyelvekre való kiterjesztését általános nyelvészeti szempontok indokolják, nem lebecsülendő azonban e vizsgálódások gyakorlati haszna sem. A két nyelv közötti szerkezeti és funkcionális azonosságok, illetve különbségek fokozottabban kerülnek a tudat előterébe éppen a rokon nyelvjelleg következményeképpen. A nyelvet tanuló egyén ugyanis keresi a célnyelvben az anyanyelvhez való hasonlóságot vagy az azzal való azonosságot.

Hazánkban az orosz nyelv általában az első idegen nyelv, mellyel a gyermekek 1982 óta már az általános iskola 4. osztályában ismerkednek meg. „Az általános iskolai orosznyelv-tanításnak tömeges igényeket kell kielégítenie, alapfokon éppúgy használható tudást kell nyújtania, mint az anyanyelvnek, matematikának...” (Dr. Gajdics Sándor)

Évek óta megállapítjuk, hogy nincs minden rendjén e téren, hogy szaporodnak a tanulóknak a tárggyal kapcsolatos ellenérzései, kudarcélményei, nem kötődnek emocionálisan-intellektuálisan a nyelvhez. Az ok többek között a magyar és az orosz nyelv struktúrájának különbözőségében rejlik, amit áthidalhat a tanár többletmunkája, lelkesezése, a motiváló tényezők szaporítása.

Ezek egyike egy másik szláv nyelv – ez esetben a szerbhorvát – bizonyos szintű bírása.

Hazánk déli vidékein jónéhány tanuló beszél szerbhorvátul a szülőivel, vagy tanulja anyanyelvét az általános iskolában. Ez a vizsgálódásra ösztönző tény készítetett bennünket arra, hogy 9 általános iskola 67 szerbhorvátul és oroszul tanuló ötödikes diákjának tudását felmérjük.

Bácsalmási Vörösmarty Általános Iskola	14 fő
Mohácsi Széchenyi téri Általános Iskola	8 fő
Hercegszántói Általános Iskola	6 fő
Garai Kaszparovics András Nemzetiségi Tagozatos Körzeti Általános Iskola	4 fő
Vaskúti Általános Iskola	1 fő
Bajai Dózsa György úti Általános Iskola	14 fő
Bajai II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola	20 fő

Megvizsgáltuk továbbá az Eötvös József Tanítóképző Főiskola Gyakorló Általános Iskolája 28 olyan ötödikes tanulójának orosz nyelvi tudását is, aki nem tanulja a szerbhorvát nyelvet.

Lévén a szókincs tanítása a nyelvoktatás legfontosabb alkotóeleme, elsőnek ezzel foglalkoztunk.

Az általános iskolai nyelvoktatás során egy nyelv terjedelmes szókincsének csak töredékét lehet feldolgozni.

A metodikának napjainkban is sokat vitatott kérdése, hogy melyek a leginkább hasznos, célravezető módszerek: az egynyelvű, a kétnyelvű szemantizáció, a szótárhasználat, illetve a kontrasztivitás elvének felhasználása a lexikai munkában.

Igaz, hogy a kontrasztív lexikai vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy egy-egy nyelv bizonyos szavának a jelentéstartalma nem minden esetben egyezik meg egymással; a különböző – még a rokon nyelvek is – más-más módon tagolják a valóságot. Sok esetben egymástól eltérően valósítják meg egy fogalomnak a másikra való átvitelét – egyes szavak pedig, egy másik nyelvbe átkerülve, jelentésmódosulást is szenvedhetnek.

Mindezek ellenére nagy hiba lenne kiaknáztatlanul hagyni a lehetőséget, amit két rokon nyelv – ez esetben az orosz és a szerbhorvát – felkínál, amit a tanulók ösztönösen vagy tudatosan megéreznek, felfedeznek.

Igen fontos ez esetben a nyelvtanár szerepe, akinek úgy kell rámutatnia az anyanyelv és a célnyelv közötti hasonlóságokra és különbségekre, hogy közben nem bocsátkozik tudományos fejtegetésekbe, mindvégig – a tanuló szintjén maradván – gyakorlással rögzíti az újonnan tanultakat, ügyelve ugyanakkor az anyanyelv integritására.

A közreadott teszt összeállításánál tekintettel voltunk arra, hogy az csak a tantervben szereplő szerbhorvát és orosz szavakat tartalmazza.

	szerbhorvát	orosz
én	ja	Я
te	ti	ТЫ
ő	on, ona, ono	ОН, ОНА, ОНО
mi	mi	МЫ
ti	vi	ВЫ
ők	oni	ОНИ
<hr/>		
áll	stoji	СТОИТ
ül	sedi	СИДИТ
fekszik	lezi	ЛЕЖИТ
olvas	čita	ЧИТАЕТ
ír	piše	ПИШЕТ
beszél	govori	ГОВОРИТ
játszik	igra	ИГРАЕТ

nyúl	zec	ЗАЙЧИК
róka	lisica	ЛИСА
farkas	vuk	ВОЛК
varjú	vrana	ВОРОНА
liba	guska	ГУСЬ
egér	mis	МЫШКА

egy	jedan	ОДИН
négy	četiri	ЧЕТЫРЕ
hét	sedan	СЕМЬ
kilenc	devet	ДЕВЯТЬ
hat	sest	ШЕСТЬ
tíz	deset	ДЕСЯТЬ

Elsőnek a pozitív transzfer hatását vizsgáltuk, összehasonlítva egy zártabb (szerb-horvát) nyelvi közegeben élő osztály orosz nyelvi tudását egy tiszta magyar nyelvi közösségben élővel.

A (magyar osztály 28 fő) B (szerb-horvát oszt. 6 fő)

Hibátlan:	25%	16,6%
Kis hiba:	25%	66,6%
Közepes hiba:	32%	16,6%
Súlyos hiba:	18%	—

Magának a jelenségnek pszichés eredőt nehéz megmagyarázni. Adott a két rokon nyelv szókincse közötti feltűnő hasonlóság, s a tanulóknak az az ösztönös képessége, hogy átvigyük az anyanyelvről a célnyelvre azokat a szabályszerűségeket, amelyek egy részét ösztönösen megérezték – megsejtve a rokon nyelvben fokozottabban fellelhető tipológiai azonosságokat.

E rendkívül erősen ható motivációs tényező, mely nagy segítséget jelent – különösen az orosz nyelv elsajátításának kezdő szakaszában, döntően kihat a későbbi nyelvtanulásra is, hisz régi igazság, hogy az ugyanazon nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek szókincse könnyebben elsajátítható.

Érvényes igazság ez, még abban az esetben is, ha a nyelvtanulás során ott ólálkodik az interferencia veszélye.

A feladatlapokat vizsgálva úgy tűnik, hogy a személyes névmások tanítása okozza a legkevesebb gondot. A szerbhorvát nyelvtudás ez esetben jó alapot nyújt ahhoz, hogy az attól kevésbé eltérő orosz változatot elsajátíthassák a tanulók. Ezt látszanak igazolni a felmérések is, néhány kivételtől eltekintve. Interferenciával ennél a szófajnál alig találkozhattunk. Csak elvétve fordult elő – nyilván a korábban ismert szerbhorvát változat hatására – tévesen az orosz „ТИ, МИ, ВИ,„. Egy-két osztály tanulóiban egyáltalán nem tudatosul, hogy melyek a szerbhorvát személyes névmások, ugyanakkor – csaknem „hibátlanul” – leírják azok orosz megfelelőit. Érdekes jelenség, hogy mind a szerbhorvátban, mind az oroszban többen megfélelkeznek a névmás semleges nemű alakjáról, feltehetően azért, mert ritkábban fordult elő a gyakorlat során.

Az igék vizsgálódása sokkal tarkább képet mutat, mint bármely más szófajé. A másodikként belépő orosz nyelvben az ige tanulása már a szerbhorvátból ismert tövekre épül, s így általában igen jó eredményt hozott.

A tanult egyes szám harmadik személyű igealakok helyett csak szórványosan találkoznunk az ige főnévi igenévi változatával: **СТОИТЬ**, az egyes szám első személyű változatával: **играю**.

Előfordul az igék felszóllító módban való használata is: **ЧИТАЙТЕ, ИГРАЙТЕ**, (ustani), illetve azok múlt idejű változata: **ЧИТАЛ, ПИСАЛ**.

Erősen érződik az orosz nyelvnek a ragozás terén a szerbhorvátúra gyakorolt negatív transzfer hatása, hisz szinte minden osztályban akad tanuló, aki az orosz igeragozás személyragjait átviszi a szerbhorvátúra: pl. ležit, igrajet, igraet, čitaet, govorit stb. Ennek nyelvjárási változata is előfordul, pl. sidit.

Néhányan az ige infinitívusának – főleg a népnyelvben használt rövid változatát vélik az egyes szám harmadik személyű igealaknak: čitat, pisat, igrat stb., ill. egyes szám második személyben használják az igét: čitas, pišeš, govoriš stb.

Ritkán előfordul az egyes szám harmadik személyű igealak szinonim változata: reče (mondja), illetve a török hatást tükröző erősen népi jellegű: divani (beszélget).

Annak ellenére, hogy az igeragok, módok, idők terén akad néhány téves megoldás, az összkép mégis megnyugtató; alig van üres rovat, ismeretlen szó.

Annál inkább feltűnik, hogy a főnevek ismeretanyaga kevésbé szilárd, sokan sem szerbhorvátul, sem oroszul nem tudják leírni a megfelelő szót.

Viszonylag kevesen ismerik a liba orosz és szerbhorvát nyelvi megfelelőjét (a русь-nak csak a többes számát tanulták oroszból). Az egér szó esetében az orosz nyelv transzfer hatása dominál a legtöbb esetben; a tanulók a szerbhorvát alakot is műskának, illetve miska-nak vélik. Ugyanez a helyzet a nyúl - зайчик esetében, amely зайчик alakban is szerepel a szerbhorvát rovatban. A gucka szóban a „c” is az orosz transzfer hatását mutatja. Az orosz волк „volk”-ként is szerepel a szerbhorvát rovatban, de előfordul a vuk = róka változat is, feltehetően a mese (rajzfilm) hatására.

Egy-két esetben az erősen ható anyanyelvi környezetet tükröző szinonim változat is előfordul (kurjak = farkas).

Érdekes módon a vрана – ворона hibátlan, legfeljebb hiányzik.

Az orosz változatban gyakran találkozni az egyes főnevek ragozott (genitívusban álló) formájával, pl. зайчика, волка. (Nyilván a tanult olvasmányokban szerepelt ebben az alakban.) Ugyanez előfordul a szerbhorvátban is, pl. miša.

A számnevek esetében a szerbhorvát transzfer hatás bizonyult erősebbnek, különösen a négy orosz Ъ-re végződő számnévvel.

A tanulók nagy hányada elhagyja a шЕСТЬ, СЕМЬ, ДЕВЯТЬ, ДЕСЯТЬ végéről a lágságjelet.

Előfordulnak azonban másfajta torzulások is – ugyancsak a szerbhorvát hatására, pl.: četurje vagy a „desit” esetében.

Ugyancsak a szerbhorvátnál találkozhatunk tőszámnév helyett sorszámnévvel – több feladatlapon is, pl. četvrti.

Mivel csak írásos anyagot hasonlítottunk össze, vizsgálódásunk meglehetősen körülhatárolt. Nyilván színesedik a kép, ha mondatokat vetünk egybe, ha alkalmunk lesz rámutatni arra, hogy a hasonlóságok és különbségek, amelyek a két nyelv rendszerét jellemzik, mennyire erősítik, illetve gátolják egymást a nyelvhasználat során.

Felmérésünk – amely korántsem készült a teljesség igényével – igazolja, hogy azoknak a tanulóknak, akiknek megvan a szláv szókinccsalapjuk – mert anyanyelvi szinten beszélnek egy szláv nyelvet (ez esetben a szerbhorvátot) –, sokkal könnyebben jegyzi meg a másik szláv nyelv (az orosz) szavait, lévén a szótó gyakran azonos vagy igen hasonló.

Célszerű lenne tehát differenciáltan növelni a megtanulandó szavak számát. A többségben jól megoldott feladatok is igazolják, hogy szinte minden szófaj számításba jöhet, csak egyeztetés, szelektálás és ötletesség kérdése, hogy milyen és mennyi pluszt adjunk ezen tanulóknak.

Mindez természetesen tanári többlet-erőfeszítést igényel, akárcsak az a feladat is, hogy ügyelni kell a negatív transzfer, az interferencia elburjánzására, amely korántsem

akkora veszély, mint amelyen felbecsülhetetlen előnyt jelent egy másik nyelv bizonyos szintű bírása.

A közel azonos tanulmányi átlagú szerbhorvát csoportok (26 tanuló) eredményének egybevetése egy csak orosz nyelvet tanuló osztályéval.

A szerbhorvát és orosz nyelv-
vet tanulók jó megoldásai %
ban kifejezve Csak orosz nyelvet tanulók jó
megoldásai %
-ban kifejezve

Névmás	96 ^o / _o	96 ^o / _o
Ige	66 ^o / _o	40,3 ^o / _o
Főnév	66 ^o / _o	53 ^o / _o
Számnév	50 ^o / _o	42 ^o / _o

Orosz és szerbhorvát nyelvet tanulók száma: 62 fő

Csak az orosz nyelvet tanulók száma: 28 fő

A lexikai tudás szófajok szerinti összesítése

A szerbhorvát és orosz nyelv-
vet tanulók jó megoldásai %
ban kifejezve Csak orosz nyelvet tanulók jó
megoldásai %
-ban kifejezve

Névmás	60 ^o / _o	96 ^o / _o
Ige	37 ^o / _o	40,3 ^o / _o
Főnév	32 ^o / _o	53 ^o / _o
Számnév	40,3 ^o / _o	42 ^o / _o

BIBLIOGRÁFIA

- Dezso László*: Nyelvtipológia és kontrasztív nyelvészet. Tankönyvkiadó, 1972.
- Bakos József*: Comenius mint az összetevő nyelvi elemzés úttörője, Tankönyvkiadó, 1972.
- Banó István*: A lexikai kontrasztivitás néhány oktatásmetodikai problémája. Tankönyvkiadó, 1972.
- Hegedős József*: Egyenértékűség és egybevető elemzés, Tankönyvkiadó, 1972.
- Szalmári István*: Összevető nyelvtan – irodalmi nyelv – stílus. Tankönyvkiadó, 1972.
- dr. Horgosi Ödön*: Az alsó tagozatos orosz nyelvtanítás módszertana, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.
- dr. Gajdics Sándor*: Orosz nyelv – tanítási tantárgypedagógiai kísérlet a Debreceni Tanítóképző Főiskola Gyakorló Általános Iskolájában, Tantárgypedagógiai Kutatások Baja, 1979.
- Mokuler Iván*: Az összetevő nyelvvizsgálat néhány gyakorlati kérdése nemzetiségi nyelvtanításunkban, Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 1975.
- Általános metodika az angol, francia, német, olasz, spanyol nyelv iskolai tanításához, Tankönyvkiadó, Bp.
- Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános és középiskolai tanárok számára. Tankönyvkiadó, Bp. 1977.